

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA NNE

021

KISWAHILI

(Kwa Wanafunzi Walioko na Wasiokuwa Shuleni)

Muda: Saa 3

MAJIBU

Mwaka: 2025

Maelekezo

1. Karatasi hii ina sehemu A B na C zenye jumla ya maswali kumi na moja (11).
2. Jibu maswali yote katika sehemu A na B na maswali **mawili (2)** kutoka sehemu C ambapo swali la **tisa (9)** in la lazima.
3. Sehemu A ina alama kumi na sita (16) sehemu B alama **Hamsini nan ne (54)** na sehemu C ina alama **thelathini (30)**.
4. Andika majibu yote kwa kutumia kalamu yenye wino wa bluu au mweusi.
5. Vifaa vyote vya mawasiliano na vitu vingine visivyoruhusiwa havitakiwi katika chumba cha upimaji.
6. Andika Namba yako ya Mtihani katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha kujibia.

maktaba.tetea.org

SEHEMU A (Alama 16)

1. Katika vipengele (i) hadi (x) chagua herufi ya jibu sahihi kisha andika herufi ya jibu hilo katika kijitabu chako cha kujibia.

(i) Ni taarifa zipi zinaweza kupatikana katika kamusi kati ya hizi?

A Neno maana matamshi na matumizi ya semi

B Maana neno mazungumzo na matumizi ya semi

C Matumizi ya semi matamshi maana na mazungumzo

D Matamshi mazungumzo maana na kidahizo

E Kidahizo matamshi mazungumzo na semi

Jibu Sahihi: A Neno maana matamshi na matumizi ya semi

Sababu: Kamusi inatoa neno, maana yake, matamshi na matumizi yake katika semi, ambayo inalingana na maelezo ya chaguo A.

(ii) "Juma anaendesha baiskeli yake polepole." Kiarifu cha sentensi hii kimejengwa na mfuatano upi wa vipashio?

A Kiima chagizo na shamirisho

B Kitenzi kishirikishi shamirisho na chagizo

C Kiarifu kiima na chagizo

D Shamirisho chagizo na kitenzi kikuu

E Kitenzi kikuu shamirisho na chagizo

Jibu Sahihi: E Kitenzi kikuu shamirisho na chagizo

Sababu: Kitenzi kikuu ni "anaendesha," shamirisho ni "yake," na chagizo ni "polepole," ikilingana na mfuatano wa vipashio uliotolewa.

(iii) "Tutakuja kumpokea kwenye uwanja wa ndege." Kazi ya kielezi kinachojitokeza kwenye sentensi hii ni ipi kati ya hizi?

A Kueleza idadi

B Kueleza mahali

C Kueleza namna

D Kueleza wakati

E Kueleza nafsi

Jibu Sahihi: B Kueleza mahali

Sababu: Kielezi “kwenye uwanja wa ndege” kinaonyesha mahali tukio linafanyika.

(iv) Tamthali ipi ya semi hufananisha mambo kwa kutumia viunganishi?

A Tashititi

B Sitiari

C Nidaa

D Tashibiha

E Tabaini

Jibu Sahihi: D Tashibiha

Sababu: Tashibiha inafananisha mambo kwa kutumia viunganishi au maneno yanayofanana.

(v) Tamthali ipi ya semi inatawala katika wimbo ufuatao?

Ze ndi ndi ndi!

Tolly ndi!

Ndi ndi ndi ndi!

Tolly ndi! x4

A Tabaini

B Taniaba

C Tashibiha

D Takriri

E Tashihisi

Jibu Sahihi: D Takriri

Sababu: Wimbo unaorudiwa mara kwa mara unaashiria tamthali ya takriri.

(vi) Neno lipi linadhihirisha kauli ya kutendeka katika kitenzi pika?

A Pikia

B Pikiwa

C Pikika

D Pikwa

E Pikisha

Jibu Sahihi: D Pikwa

Sababu: Kitenzi “pikwa” kinaonyesha tukio lililotendeka, ikilinganishwa na “pika” au “pikia” zinazotumia kauli za kutendeka au za amri.

(vii) Yupi kati ya wafuatao anajishughulisha na kusoma kuchambua na kutoa maoni katika kazi za sanaa?

A Mdhamini

B Mtunzi

C Mhariri

D Msomaji

E Mhakiki

Jibu Sahihi: E Mhakiki

Sababu: Mhakiki anachambua kazi za sanaa na kutoa maoni au tafsiri zake.

(viii) Hatua mojawapo ya uendelezaji wa lugha ili itumike kitaifa na kimataifa ni kuisanifisha. Jambo lipi kubwa linalofanywa katika hatua hii kati ya yafuatayo?

A Kupunguza maneno ya kukopa

B Kuondoa tofauti za kimsamiati

C Kuifanya itumike na jamii ndogo

- D Kuweka tofauti za matamshi
- E Kuidhinisha tofauti za maneno

Jibu Sahihi: B Kuondoa tofauti za kimsamiati

Sababu: Kuisanifisha lugha kunahusisha kuleta muafaka na kuondoa tofauti za kimsamiati ili lugha itumike kwa uwiano na ufahamu wa wote.

(ix) Ni kwa namna gani tungo hutofautiana na sentensi?

- A Tungo zote ni sentensi lakini sentensi zote si tungo
- B Sentensi haitoi taarifa kamili lakini tungo hutoa taarifa kamili
- C Sentensi ni miongoni mwa tungo lakini si kila tungo ni sentensi
- D Tungo sharti ikamilike lakini sentensi si lazima ikamilike
- E Tungo ni ndefu sana lakini sentensi ni fupi sana

Jibu Sahihi: C Sentensi ni miongoni mwa tungo lakini si kila tungo ni sentensi

Sababu: Sentensi ni aina ya tungo inayotoa taarifa kamili, lakini tungo inaweza kuwa sehemu ya sentensi au vipande vya maneno.

(x) Jambo lipi si muhimu katika uandishi wa kadi ya mwaliko?

- A Jina la mwandishi na mwalikwa
- B Idadi ya waalikwa
- C Tarehe ya tukio
- D Kusudi la tukio
- E Mahali tukio linapofanyika

Jibu Sahihi: B Idadi ya waalikwa

Sababu: Idadi ya waalikwa si muhimu sana, kadi ya mwaliko inaweza kutumika bila kuonyesha idadi yao.

2. Oanisha mifano ya tamthali za semi iliyo katika Orodha A na tamthali husika zilizo katika Orodha B kisha andika herufi ya jibu sahihi katika kijitabu chako cha kujibia.

Orodha A:

- (i) Kilio cha mama mfiwa kilisikika mithili ya king'ora.
- (ii) Haba na haba hujaza kibaba.
- (iii) Misitu ni uhai.
- (iv) Shangazi amejifungua salama.
- (v) Upepo mkali ulipiga miluzi kila ulipogonga kingo za mito.
- (vi) Binadamu hupanga Mungu hupangua.

Orodha B:

A Mjalizo

B Tashihisi

C Tasfida

D Tabaini

E Tashibiha

F Onamatopea

G Sitiari

H Takriri

Majibu

(i)	(ii)	(iii)	(iv)	(v)	(vi)
F	H	E	B	A	D

SEHEMU B (Alama 54)

3. (a) Tumia mzizi chez- kuunda vitenzi viwili kwa kila kauli kama zilivyoorodheshwa:

- (i) Kauli ya kutendeanana: chezeana,
- (ii) Kauli ya kutendana: chezana, chezeshana
- (iii) Kauli ya kutendeka: chezeka, chezeshwa
- (iv) Kauli ya kutendewa: chezewa, chezeshwa

(b) Unda nomino moja kwa kila kitenzi:

- (i) Zaa → uzazi
- (ii) Kimbia → mbio
- (iii) Shikilia → mshikio
- (iv) Elekeza → maelekezo
- (v) Penda → upendo

4. (a) Fafanua vyanzo vinne vya misimu kwa kutoa mfano mmoja kwa kila chanzo cha msimu husika.

Maji: Mvua inasababisha msimu wa mvua katika maeneo yenye mvua nyingi.

Jua: Jua kali huanzisha msimu wa joto unaochangia ukuaji wa mimea.

Upepo: Upepo wa pwani huleta baridi au msimu wa upepo katika maeneo ya pwani.

Kiwango cha joto: Joto la chini huchangia msimu wa baridi au kiangazi katika baadhi ya maeneo.

(b) Eleza maana mbili kwa kila neno:

- (i) Kaka: ndugu wa kiume; pia unaweza kumaanisha rafiki wa karibu
- (ii) Kito: kitu cha thamani; pia kivuli au zawadi
- (iii) Mkaa: mabaki ya kuni baada ya kuchomwa moto; pia mtu mzee anayepuuzia

wengine

(iv) Mkwaju: aina ya jiko la mbao; pia kizuizi au kizuia kitu

(v) Babu: baba mkubwa wa familia; pia mtu mzee mwenye heshima

5. Bainisha viambishi vya o - rejeshi katika kila sentensi kwa kuvipigia mstari kisha taja ngeli husika kwa kila kirejeshi.

(a) Udongo ulioleta umekauka → uli- → KI/CHA

(b) Kioo kilichovunjika kimeletwa → kilichi- → KI/CHA

(c) Karatasi zilizokauka zimetumika → ziliz- → N/ZI

(d) Mlimokuwa mna joto sana → mna- → M/Mi

(e) Kijana atakayeshinda atapewa zawadi → atakaye- → M/WA

(f) Gazeti lililochapwa limekwisha → lililo- → LI

(g) Barabara iliyofunguliwa imekamilika → iliy- → I/ZI

(h) Magonjwa yaliyowasumbua yalitokana na athari ya mvua → yaliyo- → MA

(i) Ng'ombe aliyeangukia shimoni ameokolewa → aliye- → M/WA

6. Eleza kwa kifupi maana ya nahau zifuatazo:

(a) Juma ana mkono wa birika → mchoyo

(b) Kaka amepata jiko → ameo

(c) Mjomba amepiga maji → amelewa

(d) Mwizi amekata mguu → amekimbia

(e) Mtoto amevimba kichwa → amekuwa na sifa zisizostahili

(f) Beka ana mkono mrefu → mwizi

(g) Rafiki yangu anakaza kamba → Anaweka masharti au adhibu

(h) Kijana amepiga kete → Amefanya sherehe au shughuri

(i) Huyu ana damu mbichi → kijana

7. Eleza kwa kifupi sifa sita zilizokifanya Kiunguja kusanifishwa na kuwa lugha sanifu ya Kiswahili.

- (i) Lugha Kiunguja ilikuwa na msamiati wa kitaalamu unaoweza kueleweka na kuandikwa
- (ii) Ilikuwa na kanuni za kisarufi zilizo wazi na za kuzingatiwa
- (iii) Ilikubalika na jamii kubwa na mashirika ya elimu
- (iv) Ilikidhi mahitaji ya mawasiliano ya kitaifa na kimataifa
- (v) Iliruhusu utafiti, maandiko ya kitaifa na mabukizi ya kitaalamu
- (vi) Ilipunguza tofauti za kimsamiati na kuleta muafaka katika matumizi ya Kiswahili

8. Soma kifungu cha habari kifuatacho kisha jibu maswali yanayofuata.

Kwa hakika mwaka ule watu walivuna sana. Haikuwahi kutokea takribani kwa kipindi cha muongo mmoja hivi kuwa na mavuno kiasi hicho. Maghala yalijaa mahindi, mtama, mpunga, uwele, mbaazi, maharage, njegere na njugumawe. Nyama nyingi ililetwa kutoka porini ambapo wanawake walizitanda na kuzikausha motoni. Aidha, samaki wakubwa walipatikana kwa wingi, samaki ambao hawakuwahi kupatikana hapo awali. Kila mmoja kijijini hapo alikuwa na furaha.

Mavuno hayo yaliambatana na sherehe za mwisho wa mwaka ambazo zilikuwa zenye kufurahisha. Vigelegele vilisikika, ngoma zilipigwa na marimba yakavuma kijijini huku watu wa rika zote wakicheza bila kujali kuwa ni wazee au watoto. Wasichana wa umri wa miaka kuelekea kumi na mbili walitikisa miili yao kwa mvuto huku miguu yao ikifuata mitindo maalum kutoka ardhi ngumu yenye vumbi, wakicheza kwa madoido wakizungusha shingo zao kama twiga mbugani. Walipeana zamu ya kucheza wengine wawiliwawili na wengine watatuwatatu. Baadaye, wavulana nao walicheza ngoma yao. Kadiri ngoma zilivyodundwa ndivyo vijana walivyokuwa wakicheza na kuruka juu kama

swala. Wazee walitazama na kuridhika huku wanawake wakishangilia kwa vigelegele, wakati vijana walioishiwa pumzi wakiondoka jukwaani.

Wakati wanawake na vijana wakicheza na kuimba, wazee waliketi kando ya moto wakinywa sharubati mpya. Mmoja baada ya mwingine wazee hao walisimama na kuanza kucheza. Wakajisikia vijana kwa mara nyingine tena. Ingawa hawakuwa na kasi kama vijana, waliwapiku katika mvuto na ubunifu wa uchezaji wao.

Wapigaji watatu wa marimba walijitokeza na kuonyesha umahiri wao. Kila mpigaji alionesha uhodari wake wa kupiga marimba, kuimba na kucheza. Alipoacha mwingine alijitokeza akiimba na kujiunga na tungo iliyoanzishwa. Walikuwa kama kundi la muziki wa wapiga marimba ambao kila aliyewasikiliza alivutiwa na upigaji wao uliotoa mlio wa kumtoa nyoka pangoni. Mdundo wa muziki wa marimba uliingia moja kwa moja hadi ndani ya mioyo yao.

Wakati wa machweo watu walipumzika na kula chakula. Wapiga marimba waliungana na wapiga ngoma na hivyo uchezaji uliendelea tena hadi usiku wa manane. Kilichowaondoa watu uwanjani pale ni ama uchovu au usingizi.

Maswali

(a) Andika kichwa cha habari uliyoisoma kisichopungua maneno matatu na kisichozidi maneno matano.

Jibu: Mavuno ya Furaha na Sherehe

(b) Bainisha shughuli mbili muhimu zilizokuwa zikiwapatia watu riziki kulingana na habari uliyosoma.

Shughuli ya kwanza: Kilimo, kutokana na kutajwa kwa mavuno ya mazao kama mahindi, mtama, mpunga na maharage.

Shughuli ya pili: Uwindaji, kwa sababu habari inataja nyama nyingi iliyoletwa kutoka porini.

(c) Fafanua kwa kifupi maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika habari uliyosoma.

(i) Muongo mmoja: Ina maana ya kipindi cha miaka kumi.

(ii) Waliwapiku: Ina maana ya kuwazidi au kuwa na ufanisi mkubwa zaidi katika jambo fulani.

(d) Fupisha habari hii kwa maneno yasiyopungua mia moja (100) na yasiyozidi mia na tano (105).

UFUPISHO

Mwaka huo ulikuwa na neema ya mavuno mengi ya mazao ya shambani, nyama ya porini na samaki baada ya kipindi kirefu cha miaka kumi. Mafanikio hayo yalisherehekewa kwa furaha kubwa kupitia ngoma za marimba zilizochezwa na watu wa rika zote kuanzia watoto, wasichana, wavulana hadi wazee. Wasichana walicheza kwa madoido kama twiga huku vijana wakiruka kama swala na wazee wakionyesha ubunifu mkubwa uliowapiku vijana. Wapigaji marimba walionyesha uhodari wa hali ya juu uliovuta hisia za kila mmoja kijijini hapo. Sherehe hiyo, iliyojumuisha vyakula na vinywaji, iliendelea hadi usiku wa manane ambapo uchovu na usingizi viliwalazimu watu kupumzika baada ya mchana wa furaha.

10. Lengo kuu la kazi za fasihi ni kuonya na kuiasa jamii. Thibitisha kauli hii kwa kutoa hoja tatu kwa kila riwaya kutoka katika riwaya mbili ulizosoma.

Riwaya 1: Takadini – Ben J. Hanson

Kazi ya fasihi katika riwaya hii inaonya kuhusu dhuluma na unyanyasaji wa kijamii. Hadithi inaonyesha jinsi matendo mabaya yanavyoweza kuharibu maisha ya watu wengine, na hivyo kuhimiza jamii kuchukua hatua za kuzuia dhuluma na kuhakikisha haki za kila mtu zinaheshimiwa.

Riwaya pia inaiasa jamii kuhusu umuhimu wa maadili. Kwa kuonesha matokeo ya ubinafsi na tamaa ya mali, mwandishi anafundisha jamii kuwa ni lazima kushirikiana, kuwa waadilifu na kuhakikisha kwamba tamaa za kibinafsi hazinaathiri wengine.

Aidha, riwaya inasisitiza mshikamano wa kijamii. Kwa kuonyesha jinsi jamii zinavyoweza kushirikiana ili kusaidia wanyonge na kuhakikisha usalama wa kila mmoja, inaiasa jamii kuungana na kusaidiana kwa manufaa ya wote.

Riwaya 2: Watoto wa Mama N'tilie – E. Mbogo

Riwaya hii inaonya kuhusu haki za watoto na umuhimu wa elimu. Hadithi inaonyesha kuwa ukosefu wa elimu unaathiri maisha ya watoto na jamii kwa ujumla, hivyo kuhimiza jamii kuchukua hatua kuhakikisha watoto wote wanapata fursa sawa.

Pili, riwaya inaiasa jamii kuhusu malezi bora. Hadithi inaonyesha madhara ya ukosefu wa malezi bora, ikiwemo kupoteza maadili, tahadhari na usalama wa watoto, na hivyo kuonyesha umuhimu wa wazazi na jamii katika malezi.

Tatu, riwaya inaiasa jamii kushirikiana ili kuhakikisha mahitaji ya watoto yanatimizwa. Hii ni pamoja na lishe, afya na hifadhi, ambazo ni msingi wa maendeleo ya kijamii. Hadithi inaonyesha wazi kwamba bila mshikamano wa kijamii, watoto wanakosa fursa muhimu za maisha.

11. "Uzembe ni jambo linalokwamisha maendeleo ya jamii nchini Tanzania." Tathmini kauli hii kwa kutoa hoja tatu kwa kila tamthiliya kutoka katika tamthiliya mbili ulizosoma.

Tamthiliya 1: Orodha – Steve Reynolds

Tamthiliya hii inaonyesha kwamba uzembe wa vijana na watu wazima unasababisha kazi nyingi kushindikana. Kwa mfano, kukosa kufanya kazi kwa wakati au kuachana na majukumu kunasababisha miradi na shughuli za kijamii kufeli, jambo ambalo linakwamisha maendeleo ya jamii.

Pili, uzembe unahusiana na ubinafsi na kutokujitahidi. Tamthiliya inathibitisha kuwa watu wanaopuza majukumu yao au kuacha kushirikiana huathiri maendeleo ya jamii kwa sababu miradi muhimu inashindikana kufanikishwa.

Tatu, tamthiliya inasisitiza umuhimu wa nidhamu na bidii. Hadithi inaonyesha kuwa ili jamii iendelee mbele, kila mwanajamii lazima aelewe umuhimu wa kufanya kazi kwa bidii na kushirikiana kikamilifu ili kufanikisha malengo ya pamoja.

Tamthiliya 2: Kilio Chetu – Medical Aid Foundation

Tamthiliya hii inaonyesha kuwa uzembe katika utunzaji wa afya unaweza kuleta matatizo makubwa kwa jamii. Watu wasiozingatia jukumu lao la kuhakikisha afya na usalama wanachangia kushindwa kufanikisha malengo ya maendeleo ya jamii.

Pili, uzembe unahusiana na kushindwa kushirikiana. Tamthiliya inaonyesha kuwa kutoshirikiana na kushirikiana kikamilifu kunasababisha miradi na shughuli za kijamii kushindikana, jambo linalokwamisha maendeleo.

Tatu, tamthiliya inathibitisha kuwa bidii, utaratibu na ushirikiano ni msingi wa maendeleo endelevu. Hadithi inaonyesha kwamba jamii ambazo hazina nidhamu na

uzalendo wa pamoja haziwezi kufanikisha maendeleo yao kikamilifu, hivyo kushikilia hatua za kupambana na uzembe ni muhimu.